

STRÄNGNÄS KOMMUN

Komplementbyggnader och inhägnader

Bilaga till Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för
Strängnäs kommun

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun

Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö

Uppdragsansvarig: Johanna Alton, landskapsantikvarie

Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvare

Stockholms Byggnadsantikvarier AB

Foton: Eva- Lotta Erlingsson och Johanna Alton, om inte annat anges

Komplementbyggnader och inhägnader

Bilaga till Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram i
Strängnäs kommun

Innehåll

Bakgrund	6
Inledning	6
Syfte och målsättning	6
Avgränsningar	7
Lagstiftning	7
Läsa mer	7
Komplementbyggnader och inhägnader	8
Vad utmärker en komplementbyggnad	8
1900-1940-talet den välbeställda trädgårdsstaden	9
Egnahemsområden 1910-1940-talet	14
Funktionalismen 1930-1965	17
Miljonprogrammet 1960-1980	20
Käll- och litteraturförteckning	24

Bakgrund

Inledning

Ett nytt kulturmiljö- och stadsbyggnadsprogram har utarbetats för Strängnäs kommun. För att belysa vissa frågeställningar har fördjupande bilagor tagits fram.

Denna bilaga är en kulturhistorisk beskrivning av komplementbyggnader och inhägnader i främst småhusområden i Strängnäs kommun.

Övriga bilagor omfattar följande områden:

Kulturhistorisk analys över Mariefreds borgargårdar. Beskrivning av hur borgargårdarnas bebyggelse har utvecklats från 1700-talet och framåt.

Arkitektoniska kännetecken för äldre stadsbebyggelse i Strängnäs och Mariefred. Karakteristiska arkitektoniska drag i städernas småskaliga centrumbebyggelse.

Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande. Belyser tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

Syfte och målsättning

I framför allt villaområden är komplementbyggnadernas och inhägnaders utformning och placering karaktärsgivande för området. Kunskapen om dess historiska betydelse och funktioner är dock begränsad. I rapporten beskrivs vad komplementbyggnader har haft för funktioner, utformning och placering på fastigheten i relation till bostadshuset i villaområden från ca år 1900 till 1970-tal. Likaså hur olika typer av staket, murar och häckar medvetet har använts för att skapa intima rum eller öppenhet. Hur lagstiftningen kring komplementbyggnader och inhägnader ser ut refereras och kommenteras. Begreppet villaområden omfattas i detta fall områden med främst friliggande villor och egnahem.

Förslag till riktlinjer för hur komplementbyggnader och inhägnader kan utformas och placeras för att anpassas till platsens karaktär och kulturhistoriska värden presenteras också.

Målsättningen är att upprätta ett kunskapsunderlag om tradition och utveckling kring villatomternas inhägnader och komplementbyggnader för att höja medvetenheten om dess betydelse för upplevelsen av ett område och dess kulturhistoriska värden. Tanken är att förmedla ett synsätt där varje epok skall respekteras utifrån sina förutsättningar och kvaliteter.

Avgränsningar

Utredningen omfattar villaområden i stort men med fokus på de områden som pekats ut i stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet för Strängnäs kommun.

- Komplementbyggnader i bymiljöer ingår i Kulturmiljöprogrammet om Landsbygden.
- Komplementbyggnadernas eller uthusens betydelse i de gamla stadskvarteren tas främst upp i bilagan om Mariefreds Borgargårdar.
- Övergripande riktlinjer för komplementbyggnader i stadskvarter tas upp i avsnittet *Vad utmärker en komplementbyggnad* nedan.

Lagstiftning

Plan- och bygglagen kap 9:4 omfattar lagstiftningen om bygglov för komplementbyggnader. Komplementbyggnader som faller inom ramen för friggebodar får uppföras utan bygglov men kommunen kan också införa bygglov för friggebodar. Reglerna för friggebodar är följande: Bygglov krävs inte för att i omedelbar närhet av bostadshuset uppföra en komplementbyggnad som tillsammans med andra komplementbyggnader som har uppförts på tomten med stöd av undantag från krav på bygglov inte har en större byggnadsarea än 15,0 kvadratmeter, b) har en taknockshöjd som inte överstiger 3,0 meter, och c) inte placeras närmare gränsen än 4,5 meter. Större komplementbyggnader kräver bygglov.

Bygglov krävs inte heller för att anordna en skyddad plats med mur eller ett plank inom 3,6 meter från bostadshuset, om muren eller planket inte är högre än 1,8 meter och inte placeras närmare gränsen än 4,5 meter.

För hägnader utmed tomtgräns krävs normalt inte bygglov om det är ett vanligt staket, men man behöver oftast bygglov för att bygga ett plank eller en mur. Det är byggnadsnämnden som bedömer om det som ska byggas kräver bygglov.

Läsa mer

Fördjupningar i ämnet inhägnader men framför allt trädgårdar kan till exempel göras i boken *Villaträdgården historia*, Åsa Wilke. I planbeskrivningen till detaljplanen för Storgärdet, plannummer 0486-P92/7, beskrivs området historia och karaktär väl. Se också Käll- och Litteraturförteckning längst bak i bilagan.

Komplementbyggnader och inhägnader

Vad utmärker en komplementbyggnad

En komplementbyggnad är en byggnad som är komplement till en annan, i de flesta fall till ett bostadshus. I den gamla plan- och bygglagen från 1987 definieras komplementbyggnader som "fristående uthus, garage och andra mindre byggnader". Små växthus, friggebodar och liknande räknas också dit. Eftersom en komplementbyggnad är just ett komplement krävs det att det finns en större byggnad (huvudbyggnad) på fastigheten. I Plan- och Bygglagen som trädde i kraft i maj 2011 (2010:900) finns ingen antagen definition av begreppet.

En komplementbyggnads främsta uppgift är att uppfylla en funktion eller ett behov som inte bostadshuset kan fylla. Placering och utformning har förändrats över tid men följande gäller i de flesta fall för villaområden mellan ca 1900-1960-talet:

- Placeringen är undanskymd i förhållande till bostadshuset, det vill säga friliggande från villan och indragen på tomten, ofta i tomtgräns.
- Utformningen och färgsättningen är i regel enklare än på den byggnad den kompletterar. Det innebär till exempel att ett trädgårdsskjul eller en mindre verkstad eller långa med bodar i regel uppfördes i trä med träfasader.
- Undantag från ovanstående kan vara komplementbyggnader som lusthus eller lekstugor som integrerades i trädgårdens plan och uppfördes med samma material och liknande färgsättning som villan.
- Komplementbyggnaden är betydligt mindre än villan den tillhör och drar inte uppmärksamheten från den.

Murat och putsat litet uthus

Från ca 1960-talet

- När bilismen ökar i landet och garage i egen byggnad börjar uppföras hakas de ofta på den nybyggda villan. Garaget kan ligga i liv med villan, i vinkel eller förskjutet så att det hamnar närmare gatan än villan.
- Garaget integreras också genom att det får samma formspråk, material och färgsättning som villan.

Komplementbyggnader i tätbebyggda stadskvarter:

- Placeringen är undanskymd i förhållande till huvudbyggnaden, det vill säga i första hand på gårdssidan av tomten utmed tomtgränsen. Komplementbyggnaden kan vara sammanbyggd med huvudbyggnaden.
- Utformningen är i regel enklare och färgsättningen dovre än på den byggnad den kompletterar.
- Komplementbyggnaden är mindre än det hus den kompletterar. Det avser både volym och höjd.

1900-1940-talet - den välbeställda trädgårdsstaden

Området Öster i Mariefred men framför allt Storgärdet i Strängnäs ansluter till trädgårdsstadens ideal. De karaktäriseras av villa- och småhusområden med måttlig täthet och med inslag av offentliga byggnader, små torg med butiker samt en skola och eventuellt en kyrka. Den mest kuperade terrängen har ofta lämnats obebyggd och gestaltats som park- eller naturområden. Stadsplaneringen präglades av anpassning till terrängen med mjukt utformade gatusträckningar.

Storgärdet är kommunens äldsta planlagda villaområde. I samband med att frågan om regementets etablering i staden beslutades redan år 1906 om en villastadsplan öster om staden, på Storgärdet, i förhoppning om regementsetablering. Staden var mån om att erbjuda bra tomter och till Storgärdet flyttade även andra yrkesgrupper som lärare, köpmän, byggmästare och så småningom officerare. Planen var trädgårdsstadens oregelbundna plan, marken ibland kuperad och kvarteren fylldes med individuellt utformade villor, ofta i nationalromantisk stil. Öster i Mariefred började bebyggas under 1930-talet undantaget enstaka äldre byggnader. I huvuddelen av byggnaderna lever 1920-talets stilideal kvar, till exempel brutna sadeltak, locklistpanel, glasverandor och spröjsade fönster.

En gammal komplementbyggnad är praktisk och kan bidra med rumslighet på tomten

Två komplementbyggnader varav den ena utgör en liten verkstad.

Ett litet garage som kanske inte passar dagens bilar men kan få andra funktioner.

Komplementbyggnader

Funktioner som förekom var till exempel trädgårdsskjul och andra bodar, lusthus och lekstugor. Behovet av garage var till en början inte så stort men då det började byggas fick de en diskret utformning och förlades ofta långt in på tomten, bakom huvudbyggnaden. Villorna utrustades med toalett och andra bekvämligheter inomhus. I dessa områden förekom trädgårdsodlingar för nyttoväxter men graden av självförsörjning var inte så stor. Frukträd är däremot mycket karaktäristiskt.

Utformning och färgsättning berodde troligen på komplementbyggnadens funktion. Ju enklare innehåll desto enklare och diskretare utformning. Lusthus och lekstugor ordnades in i trädgårdens utformning och färgsattes ofta som villan. Komplementbyggnaderna som vedbodar placerades alltid bakom bostadshuset sett från gatan i de inre delarna av kvarteret, ofta utmed tomtgränsen. Trästomme och panelade fasader som målades som villan eller i rödfärg var vanligt men små tegelbyggnader, ibland putsade, förekom också. Taken var ofta pulpettak eller flacka sadeltak kläda med tegel eller papp. Dimensioner på tak, snickerier med mera var nättare än på villan och stod, i proportion till komplementbyggnadens mindre skala.

En "halv" komplementbyggnad i tomtgränsen med en murad brandvägg mot grann-tomten.

Rekommendationer för komplementbyggnader

- En befintlig äldre komplementbyggnad hör ofta till karaktären och kan få en ny funktion om så krävs. Har byggnaden kvar ursprungliga snickerier, färgsättning med mera så rusta upp den varsamt så att karaktären behålls.
- Nya trädgårdsbodar, garage och cykelskjul förläggs bakom bostadshuset inne på tomten och gärna i tomthörn endast någon meter från tomtgränsen. Om inte tomten medger det så kan de i vissa fall placeras väl sidoställt så att villan inte skymms.
- Garage eller bodar utformas som enklare byggnader gärna med panelade träfasader målade i mörka slamfärgskulörer, flacka sadeltak eller pulpettak klädda med tegel eller papp. Byggnaden blir ofta mer harmonisk om dimensionerna på foder, knutar, vindskivor och liknande hålls nere så att de blir proportionerliga till ett litet hus.
- Komplementbyggnader byggs inte samman med bostadshuset utan ska stå fria.
- Lusthus och lekstugor inordnas i trädgårdens utformning. De kan till exempel ha samma material och färgsättning som bostadshuset.

Grindstolpar av mönstergjuten betong förekommer i många olika variationer under hela 1900-talet.

Nätstaket har varit vanligt under hela 1900-talet. Här med en fin stolpe.

Nätstaket och formgjuten grindstolpe av betong.

Inhägnader

Villaägaren var ofta ålagd att sätta upp staket mot gatan, i de flesta fall fick de inte vara högre än 1,5 m. Plank ansågs vanpryda gaturummet och murar var inte vanligt. Mellan tomterna var kraven på utformning lägre men till exempel spjälstaket var vanligt också här.

Hägnaderna återspeglade ibland villans karaktär och material och stor omsorg lades vid dem. De utformades individuellt och utgjorde en gräns mellan det offentliga och privata utan att helt hindra från insyn på tomten. Stadsrummets utseende var viktigt.

Till framför allt trähus uppfördes spjälstaket med smala ribbor som spetsiga upptill i olika utformning. Stolpar och framför allt grindstolparna var ofta dekorerade med en avslutande list eller knopp upptill. Till de mest allmogeinspirerade villorna ofta med timrade och tjärade väggar, valdes ofta grövre trästaket.

Tegelvillor kunde förses med tegelmurar eller murade grindstolpar och stolpar med en tegeltakpanna på toppen och smidesstaket emellan. Till putsade hus kunde även stolparna putsas och förses med tegelpannor på toppen.

På Storgärdet och på Öster är enkla gunnebostängsel eller andra trådstaket vanliga samt olika typer av spjälstaket. De står ibland på en stödmur av gjuten betong eller kallmurad natursten. Häckar av syrén, hagtorn, sibirisk karagan är valigt. I några fall döljer en välklippt häck ett invuxet gunnebostängsel. Smidesstaket med stolpar av huggen sten eller gjuten betong förekommer också. Grindar i alla former av staket gavs alltid extra omsorg och kunde utformas med en portal ovanför. I smidesgrindar kunde husnumret eller ägarens initialer läggas in i form av ett namnschiffer. Variationen inom samma kvarter kan ofta vara stor.

Rekommendationer för inhägnader

- Behåll och rusta upp, alternativt nyttillverka kopior, av befintliga äldre inhägnader, framför allt om de har en utformning som samspelar med villan. Förebilder för tidstypiska hägnader kan också finnas i de närmaste kvarteren.
- Hägnader kan vara mellan 100-150 cm.
- Grind och grindstolpar ges en särskild omsorg. Grindstolpar kan till exempel vara av sten, mönstergjuten betong eller vara en kraftig trästolpe med profilerat krön. Grindar utförs i trä eller svartmålat smide.
- Staket kan vara spjälstaket med ganska smala spjälor, ca 5 cm breda, målade med Falu rödfärg eller vita. Smidesstaket och välklippta häckar passar också in i karaktären.
- Plank mot gatan och utmed tomtgränser inne i kvarteret undviks då det inte hör till karaktären. Typiskt är i stället en viss öppenhet inne i kvarteren.

Spjälstaket med grind i avvikande färg och liten komplementbyggnad långt indragen på tomten.

Vackert formgiven smidesgrind från början av 1900-talet med strama granitstolpar

Grind av smide och stolpar av granit.

Egnahemsområden 1910-1940-talet

En annan vanlig kategori av småhus under första hälften av 1900-talet var egnahem. Egnahem är en benämning för en- eller tvåfamiljshus, friliggande eller sammanbyggda som rad- eller kedjehus, som bebos av dess ägare. Ordet egnahem var från början avsett som ett ord för blygsamma bosättningar, till skillnad från större villor, och det är den betydelsen som avses i denna text. Tanken var att även mindre bemedlade som arbetare och lägre tjänstemän skulle ha möjlighet att själv äga sin bostad och en bit mark.

Egnahemsfrågan väcktes redan under slutet av 1800-talet. Under 1930-talet började egnahemsområden byggas i en allt större skala över hela landet, delvis finansierade av statliga och kommunala medel. Det var också nu som en allt större standardisering av egnahemmen skedde: Före 1930-talet var det till exempel ovanligt att egnahemmen byggdes med badrum.

Egnahem finns exempelvis kring Åkers styckebruk, öster om järnvägsstationen uppfördes de första 1909. Andra områden är Åkershult, Forssa, Riby och Wahrendorffsområdet där Åkers styckebruk bildade ett tomtbolag för avstyckning och försäljning av tomter. Brobyholm vid Krutbruket är också ett egnahemsområde. 1930-talets statliga lån gav skjuts åt utvecklingen för egnahemmen i bland annat Åker. I Strängnäs finns områden med liknande karaktär på Aborrberget och Sörgärdet.

Självhushållningen var ett viktigt inslag och stora delar av tomten avsattes för fruktträd, bärbuskar, grönsaksodlingar och potatis. Tomtens storlek var därför i många fall väl tilltagen.

Byggnadsstilen hämtades till en början från det svenska rödfärgade torpet eller stugan. Under 1930-talet då funktionalismens avskalade formspråk, flacka tak och kubiska byggnadskroppar slog igenom inom villabyggandet märks det också inom egnahemsområdenas mer traditionella arkitektur. Enkla volymer, sadeltak och träpanel blev vanligt och de med snickarglädje utsmyckade verandorna försvann.

Rödfärgat spjälstaket i dimensioner som är mycket karaktäristiska för 1900-talets början samt liten bod.

Komplementbyggnader

Ett eller flera uthus var mycket vanligt, ofta en långa med flera funktioner under samma tak. De kunde rymma plats för utedass, ved, trädgårdsredskap, tvättmöjligheter, höns hus med mera. Den odlingsbara marken var viktig och uthusen låg ofta utmed tomtgränsen men kunde också placeras lite varstans där det passade. Dessa nyttobyggnader fick en enkel utformning, uppförda i trä med panelade rödfärgade fasader, sadeltak täckt med tegel eller papp och enkla bräddörrar. Garage var däremot till en början ovanligt eftersom få av de inneboende förfogade över egen personbil. När garage börja uppföras är de ofta riktigt små om man jämför med dagens krav.

Rekommendationer för komplementbyggnader

- En befintlig äldre komplementbyggnad hör ofta till karaktären och kan få en ny funktion om så krävs. Har byggnaden kvar ursprungliga snickerier, färgsättning med mera så rusta upp den varsamt så att karaktären behålls.
- Trädgårdsbodas, garage och cykelskjul förläggs bakom bostadshuset inne på tomten och gärna i tomthörn endast någon meter från tomtgränsen. Garage eller bodas utformas som enklare byggnad, gärna med panelade träfasader målade i mörka slamfärgskulörer, flacka sadeltak eller pulpettak klädda med tegel eller papp. Byggnaden blir ofta mer harmonisk om dimensionerna på foder, knutar, vindskivor och liknande hålls nere så att de blir proportionerliga till ett litet hus.
- Komplementbyggnader byggs inte samman med bostadshuset utan ska stå fria.
- Lusthus och lekstugor inordnas i trädgårdens utformning. De kan till exempel ha samma material och färgsättning som bostadshuset.

Inhägnader

Även i dessa områden stadgades ofta att tomten skulle vara inhägnad mot gatan och hägnaden skulle vanligen inte vara högre än 1,5 m. Spjälstaket av trä i olika former, ofta rödmålade, var vanligt liksom häckar. Grinden gavs extra omsorg och kunde målas i en avvikande kulör, oftast vit. Stolparna av trä kunde avslutas med en liten knopp eller list. Även gjutna stolpar av betong förekom liksom granitstolpar. Mellan tomterna kunde avgränsningarna vara enkla stålträdsstaket eller häckar, kanske av hallon eller någon annan nyttig buske.

Rekommendationer för inhägnader

- Behålla och rusta upp befintliga äldre inhägnader, framför allt om de har en utformning som är samspelar med villan, alternativt låta nyttillverka likadana. Förebilder för tidstypiska hägnader kan också finnas i de närmaste kvarteren.

Personligt utformat grindvalv.

Välklippta häckar och vita grindar hör till både egna hem och mer välbeställda områden. Garage som inte ligger så långt in på tomten men ändå väl vid sidan om.

- Klippta häckar och spjälstaket fungerar ofta bra.
- Grinden och grindstolpen ges extra omsorg. Grindar med träspjälor, vitmålade eller rödfärgare, passar bra liksom enklare smidesgrindar.
- Hägnader får inte vara högre än 1,5 meter.
- Plank mot gatan och utmed tomtgränser inne i kvarteret undviks då det inte hör till karaktären. Typiskt är i stället en viss öppenhet inne i kvarteren.

Enkel lantlig grind kan passa i ett egna hemsområde

Funktionalismen 1930-1965

Årtalet 1930 räknas som funktionalismens inträde i landet. Inom villaarkitekturen fick stilen ett stort genomslag, även om det ofta dröjde några år innan funkisen etablerades på landsbygden. Planläggningen av bostadsområdena blev ofta mer rätlinjig då man lämnade trädgårdsstadens terränganpassade ideal med ett slingrande vägnät. Självhushållningen var inte lika självklar fram till andra världskriget då matransoneringar medförde att trädgårdarna övergick till potatisåkrar. I stället blev en vårdad gräsmatta viktig som plats för rekreation, lek och vila. Beskrivningarna gäller både exklusivare funkishus och områden med så kallade småstugor.

Komplementbyggnader

Till funktionalismens småstugor och villor uppfördes i regel inte uthus för vedbodar eller tvätt. I stället var idealet att samla alla funktioner under samma tak, inne i villan. Tvättstuga, förråd, matkällare och även garage inrymdes i källarvåningen i de större arkitekturtridade villorna. För nyanlagda områden innebar det ofta ett villalandskap med öppnare ytor än tidigare och den variation som uppstått i ett område med både uthus och bostadshus upphörde.

Rekommendationer för komplementbyggnader

- Uthus är inte så typiskt för utpräglade funkisområden men uppförs komplementbyggnader som trädgårdsbodar, garage och cykelskjul förläggs de i första hand bakom bostadshuset inne på tomten och gärna i tomthörn endast någon meter från tomtgränsen. De byggs inte samman med bostadshuset utan ska stå fria.
- Om inte tomten medger en sådan placering får man ändå försöka göra den så undanskymd som möjligt. Cykelskjul eller lätta carportar kan i vissa fall vara enklare att passa in i ett läge närmare gatan än ett garage.
- Garage eller bodar utformas som enklare byggnader, gärna med släta träfasader med till exempel liggande panel och målade i mörka slamfärgskulörer, brunt eller grönt. Flacka sadeltak eller pulpettak klädda med tegel eller papp. Små volymer och nätta dimensioner. Typiskt är enkla släta foder och vindskivor utan snickarglädje eller profiler. Fönster har ingen spröjs.
- Lusthus och lekstugor inordnas i trädgårdens utformning. De kan till exempel ha samma färgsättning som bostadshuset.

Exempel på carport

Garage anpassat efter tomtens nivåskillnader.

Enkelt cykelskjul som kan passa i många miljöer

Inhägnader

Inom utpräglade funkisområden var ofta marken framför villan, förgårdsmarken, öppen med låga inhägnader eller inga hägnader alls. På husets baksida var det ofta lite mer privat. Idealet var att samordna utformningen av hägnader utmed gatan så att en enhetligare och lugnare miljö skulle skapas jämfört med det tidiga 1900-talets stora variation.

Hägnader gjordes generellt lägre under funktionalismen, ca 75-100 cm i stället för upp mot 120-150 cm som tidigare. De var också mer diskreta och det rödmålade spjälstaketet av trä försvann. I stället var låga välklippta häckar, smidesstaket samt trädstaket vanliga.

Häckar kunde vara högre, upp mot 150 cm, och de var ofta av hagtorn, amerikansk hagtorn, måbär eller liguster. Smidesstaketet var ofta enkla med stående spjälor mellan raka över- och underliggare. De var ofta kring 65 cm höga eller ännu lägre och vid nivåskillnader mellan tomt och gata fylldes marken upp för att skapa en slät tomt och mot gatan byggdes stödmurar av sten

Stödmur och lågt smidesstaket med organiska former.

eller betongsten. Smidet målades vanligtvis svart eller grönt. Olika trådnätsstängsel av typen gunnebostängsel blev vanligt och de kompletterades ibland med en häck. Det fanns nät av aluminium, elförzinkade, varmförzinkade. Staket med träribbor förekom trots allt men även de hade lägre höjd än tidigare.

Grindarna gavs som tidigare särskild omsorg och de utfördes vanligen i smide, även till hägnader av trådnät eller häckar. Grinden kunde utformas i ett geometriskt mönster eller med enkla raka ståndare. Stolparna kunde vara av granit, kalksten eller gjutna i betong.

Lågt smidesstaket med organsika former

Rekommendationer för inhägnader

- Äldre inhägnader kan rustas upp eller kopieras, framför allt om de har en utformning som är samspelar med villan. Förebilder för tidstypiska hägnader kan också finnas i de närmaste kvarteren. Vid nyttillverkning passar ofta ett lågt smidesstaket. Finns smidesdetaljer som balkongräcken eller liknande på villan kan samma formspråk ofta passa till inhägnaden.
- Inhägnader utmed gatan och mellan tomterna saknas i vissa områden och då utgör det en karaktär i sig. Önskar man ändå uppföra det kan det fungera längre in på tomten i höjd med villan.
- Inom funkisområden passar ganska låga hägnaderna, mellan 75-100 cm höga. I vissa områden har man helt avstått från hägnader. Få och äkta material präglar funktionalismen liksom få och sparsmakade detaljer. Typiska material för hägnader är kalksten, obehandlad betong, smide ofta i raka och geometriska former samt klippta häckar. Låga smidesräcken i fantasifulle former förekommer framför allt under slutet av perioden.
- Spjälstaket av trä och plank mot gatan och utmed tomtgränser inne i kvarteret undviks då det inte hör till karaktären. Typiskt är i stället relativt öppna tomter, framför allt mot gatan.

Geometriskt uppbyggd funkisgrind med byggherrens initialer

Enhetligt utformad villa, garage och stödmur uppfört med kalksandsten/mexitegel.

Miljonprogrammet 1960-1980

Miljonprogrammet genomfördes mellan åren 1965-75. Ca 1 miljon bostäder uppfördes under tio år, ca en tredjedel av dess var villor och radhus. En vanlig bostadsform var så kallade grupp-husområden. Dessa uppfördes ofta av en byggherre på före detta åkermark, på relativt små tomter och med enhetlig utformning och färgsättning.

Enskilt uppförda villor uppfördes också, till exempel inom äldre villaområden där det ofta fanns tomter kvar. Äldre stora tomter styckades också vilket ofta har givit stor variation inom områdena. Se vidare i bilagan *Yngre villabebyggelse*.

Det rådande idealet för trädgårdarna var att de skulle vara lättskötta och praktiska. De var också ofta ganska små tomter och odlingar av grönsaker fick varken plats eller ansågs särskilt nödvändigt, snarare tvärt om.

Komplementbyggnader

Garaget fick en betydelsefull placering på tomten. Från 1960-talet började garaget kopplas på villan i en särskild men sammanbyggd del som uppfördes med samma material och formspråk som villan. Det kunde ligga snett framför eller i liv med villans fasad. Efterhand byggdes också garage med plats för två bilar. Fortfarande inrymdes också garage inne i villans bottenvåning. Behovet av övriga komplementbyggnader var inte så stort.

Grupphusområden kunde vara arrangerade så att de har gemensamma parkeringshuslängor separerade från bostäderna. En annan variant var kedjehus där ett mellanliggande garage/förråd

Enhetligt radhusområde med tillhörande bod.

binder samman villorna och ger en enhetlig karaktär mot gatan. Eftersom garaget ofta byggdes ihop med villan har det ofta samma formspråk och material som villan. Det är en trend som fortfarande håller i sig.

Rekommendationer för komplementbyggnader

- Om det är ett enhetligt område av bebyggelse från miljonprogrammets tid så kan till exempel ett nytt garage uppföras i anslutning till villan. Om villan ligger i ett område med villor av blandad ålder, planlagt tidigare under 1900-talet, förläggs garaget längre in på tomten i linje med den äldre karaktären.
- En ny komplementbyggnad som garage kan uppföras i samma stil, material och färgsättning som villan, till exempel tegel eller mexitegel med trädetaljer, eller med träfasader. Till mindre byggnader, friggebodar, lekstugor med mera kan träpanel som fasadmateriäl vara lämpligt.
- Grupphusområden har ofta en genomtänkt gemensam utformning och färgsättning. Tomterna är ofta små och tillägg av komplementbyggnader svår att genomföra. Är områdets karaktär välbevarad kan man komma överens om ett urval material och färgsättningar som samspelar med villorna inom grupphusområden. I områden där villorna fick fasader av mörklaserat trä och tegel/mexitegel kan man till exempel bygga vidare på den traditionen och uppföra komplementbyggnader med fasader av mörklaserad panel i samma dimensioner.

Sammanbyggt garage till tegelvilla.

Villa med kalksandstensfasader/mexitegel och sammanbyggt garage med träfasader.

Stödmur av granit och vällippta låga häckar.

Inhägnader

Hägnaderna var liksom inom funktionalismen relativt låga, 50-100 cm. Insynsskydd skapades längre in på tomten, kanske kring uteplatsen eller i höjd med villan. Utformningen anpassades efter villans arkitektur. Hägnaderna gjordes ofta av trä, till exempel spjälstaket av trä med ribbor som var betydligt bredare än tidigare, trubbigare eller av varierande bredd så att ett mönster uppstod. Stolpar gjordes av lite grövre virke eller så kunde de och grindstolparna matcha villan och till exempel uppföras i mexitegel. Till villor inspirerade av svenska allmogestugor byggdes till exempel gårdsgårdar av obarkade granslanor.

Ofta avstod man från grindar till den ofta breda garageuppfarten. Till stödmurar och som kanter användes ofta kraftig tryckimpregnerad sliper eller grovt huggen granit. Planterades häckar valdes lågväxande buskar som inte krävde så omsorgsfull klippning, till exempel häckberberis, låga spireor och ölandstok.

Inom grupphusområden som ordnades kring en gemensam lekplats eller liknande kunde gränserna mot den platsen vara rätt diffusa och kanske bara markeras av låga buskar.

Gårdsgård som hör till en stugliknande villa.

Impregnerade slipers som stödmurar är typiskt för 1970-talet.

Häckar av berberis, klippt eller som här med friare växt är mycket vanligt.

Grind med geometriskt formspråk och betongpelare.

Rekommendationer för inhägnader

- Äldre inhägnader kan rustas upp eller nyttillverkas som kopior, framför allt om de har en utformning som är samspelar med villan. Förebilder för tidstypiska hägnader kan också finnas i de närmaste kvarteren.
- Vid nyttillverkning passar ofta ett lågt, 50-70 cm högt trästaket med breda spjälor, minst 10 cm, som laseras i brunt eller någon annan färg som kanske finns representerad på villan. Stolpar eller grindstolpar kan också byggas av trä eller muras av till exempel kalksandsten/ mexitegel om villan är uppförd i det materialet. Lågväxande häckar hör också till karaktären.
- Inom tidsperioden passar ganska låga hägnaderna, mellan 75-100 cm höga. Tomterna är ofta lite mindre och då kan hägnadens höjd anpassas efter tomtens storlek.
- Till stödmurar är granit, betongsten och kalksten med grov yta vanligt liksom breda slipers. Jämfört med funktionalismen är dimensionerna ofta lite grövre och ytorna mer ohyvlade och råa. Stödmurar av betongelement förekommer också.
- Typiskt är relativt öppna tomter, framför allt mot gatan. Mer privata delar av tomten har ofta ordnats i anslutning till uteplatser med hjälp av skärmar av trä, ofta övervuxna av klättrväxter, eller avskärmade av barrträd och buskar.
- Höga spjälstaket av trä och plank mot gatan och utmed tomtgränser inne i kvarteret undviks då det inte hör till karaktären.

Formgjutet staket av betong.

Låga trästaket med breda trubbiga spjälor är typiskt för 1960-70-talet.

Låga stödmurar i kombination med tujor.

Käll- och litteraturförteckning

Gejvall-Seger, Birgit, Åker 1919-1870 En bruks- och bondebygd, 1978.

Wilke, Åsa, Villaträdgårdens historia, ett 150-årigt perspektiv, 2006.

Sjöström, Lena m fl. Dags att renovera Var rädd om detaljerna
Detaljplan 0486-P92/7 med planbeskrivning över Storgärdet i Strängnäs

Detaljplan PBN/2007:100 över Öster i Mariefred, Antikvarisk byggnadsinventering och kulturhistorisk bedömning

Wikipedia, uppslagsord: egnahem

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se